

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена проблематиці соціального розвитку в контексті розгляду процесу виховання як одного із засобів формування духовності особистості та суспільства, яка в свою чергу є запорукою ефективності функціонування системи соціальної безпеки. Робиться висновок, що держава за допомогою соціальних програм, спрямованих на виховання певних духовних цінностей, сприяє підтримці соціальної стабільності, а також забезпечує і власну безпеку (тобто безпеку держави), і безпеку суспільства.

Актуальність теми дослідження. Особливістю ХХІ століття є тенденція до формування полікультурного простору в умовах глобалізаційно-інформаційних змін суспільства. Однак подальший суспільний прогрес нерозривно пов'язаний з рівнем духовності кожної особистості. Із зміною історичних, соціально-економічних та життєвих передумов змінюється духовна сутність людини. Проблема формування духовності здавна є важливим предметом філософського дискурсу, однією з найбільш вагомих проблем та найскладнішим феноменом суспільного поступу. Сучасність обумовлює необхідність зрозуміти й осягнути феномен духовності особистості з позицій вищого рівня складності, яким виступають соціальне середовище, соціально-культурний простір, а також такі інституційні структури, як: освіта, громадські організації (об'єднання), виховання, традиції, сім'я – у комплексному їх поєднанні.

В українському суспільстві ХХІ століття складні й суперечливі уявлення про духовний розвиток особистості виникають не стільки від різноплановості осмислення об'єкта дослідження, скільки від поступу світового розвитку взагалі і трансформаційних процесів українського суспільства зокрема. В сучасних умовах розвитку України проблема формування духовності все більше відображає історичні процеси укріплення демократичних основ державності й повсякденну увагу кожній особистості. Так, статтею 11 Конституції України проголошено, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України, а статтею 23 закріплено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Побудова державності в нашому суспільстві сприяє духовно-культурному відродженню нації й особистості з урахуванням вимог сучасності. Разом з тим,

у зв'язку з успадкованим від старої системи занепадом, відповідною деформацією та деградацією етнічної духовності та недостатньою теоретичною розробленістю актуальних питань формування духовності особистості в умовах трансформації українського суспільства, шляхи вирішення цієї проблеми ще залишаються недостатньо ефективними. Розв'язання цієї проблеми постає нагальним завданням соціальної філософії.

Проблема виховання духовності особистості, яка відповідатиме новим вимірам і викликам сучасності, є актуальною і виключно складною через дію багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, які потребують подальшого аналізу. В унікальному соціокультурному контексті України сила дії факторів багато в чому залежить від можливості людини усвідомити себе й глибини своєї ідентичності, адже будь-які формуючі інституції духовного світу людини, в тому числі і процес виховання, існують не інакше, як у творчій діяльності [3].

Метою є аналіз взаємодії освітньо-виховних чинників і соціальних інституцій щодо формування духовності особистості.

Реалізація поставленої мети досягається за допомогою розв'язання наступних завдань:

- розкрити засади формування основ духовності сучасної особистості;
- проаналізувати сутність пріоритетних освітньо-виховних чинників: соціальне середовище, освіта та виховання, національно-етнічні традиції, інститут сім'ї тощо як мобілізаційний механізм формування духовності особистості;
- визначити зв'язок та взаємозалежність системи соціальної безпеки з духовністю як окремого індивіда, так і суспільства в цілому.

Можна виділити 3 напрямки сучасних наукових досліджень заявленої проблеми: аналіз феномену духовності; дослідження феномену безпеки у різноманітних ракурсах; дослідження проблем взаємозв'язку духовності із розвитком суспільства, виховання духовності та значення цього процесу для особистості.

Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну літературу, використану при дослідженні духовності як детермінанти розвитку особистості та соціуму, можна сказати, що духовність окреслюється через екзистенціали “віра, надія, любов” (В. Шинкарук, С. Кримський), що вияскравлює її як онтологічне осердя людини. В. Андрущенко і М. Михальченко визначають, що духовність органічно поєднує раціональну і чуттєву складові, а її основою є діяльність людей та їх спілкування. М. Головатий і А. Осипов визначають духовність як специфічну людську якість, котра складається з певних цінностей і потреб, зокрема світоглядних, моральних, громадянських, естетичних тощо. Духовність також визначається як свідомо життєдіяльність (Є. Бистрицький, С. Пролєєв та ін.). Системний підхід, запропонований В. Абрамовим, дозволяє ефективно дослідити методологію вивчення духовності. О. Козлова пов'язує діяльність соціуму в першу чергу з духовним життям.

В роботах Н. Іордакі, А. Корецької досліджується проблематика виховання духовності, методологія та природа цього процесу. Що ж стосується поняття безпеки, то слід зазначити, що в більшості робіт досліджуються питання міжнародної, національної, військової, економічної, інформаційної й

екологічної безпеки. Але ще не досить глибоко розробляються такі проблеми як соціальні фактори безпеки, що найчастіше зв'язуються лише з економічними проблемами, а також, духовні аспекти безпеки суспільства і методико-теоретичні основи теорії безпеки. Проблематиці соціальної безпеки присвячені роботи В. Горлинського, Р. Авакова, Л. Ільчука, Л. Леонтьевой та інших.

Виявлений рівень розробленості проблеми духовності як запоруки соціальної безпеки, зроблений на підставі аналізу наукових праць, а також відповідної соціальної потреби в її філософському осмисленні, припускають необхідність подальших теоретичних досліджень із застосуванням нових методологічних підходів у її рішенні.

Сучасне українське суспільство не позбавлено ряду проблем, що є наслідками економічної та духовної кризи. Існування певних загроз функціонуванню соціуму є нормальним явищем будь-якого існування будь-якого соціуму. Але паралельно є важливими питання спроможності даного соціуму протистояти цим загрозам, ефективності такого протистояння, шляхів формування системи безпеки. Мається на увазі соціальна безпека, або безпека функціонування соціуму.

Під поняттям соціальної безпеки ми розуміємо напрямок наукової та управлінської діяльності, який сполучає взаємозв'язок двох підсистем державного управління — національної безпеки та соціальної політики. Практично з усіх важливих показників (безробіття, бідність, соціальна незахищеність, депопуляція населення) Україна переступила небезпечну межу. Але у практиці державного управління в Україні порогові критичні показники соціальної безпеки не використовуються [2, с.66].

Важливим компонентом соціальної сфери та соціального розвитку є: зміцнення моралі (збереження традицій та історичної пам'яті народу, забезпечення морального і фізичного розвитку майбутніх поколінь), розвиток науки і освіти. Іншими словами, призначення соціальної сфери - соціалізація людини і перетворення її у члена суспільства, який приймає її основні цінності. Але якщо соціальна сфера не виконує свого призначення, то негайно з'являються загрози, які спричиняють до її дестабілізації, тобто система соціальної безпеки не виконує своїх функцій збереження соціальної стабільності.

Цінність феномену безпеки формується в широкому значенні, як відношення людини до стану безпеки, як до мети, що спрямована в майбутнє. У такому розумінні феномен безпеки здобуває статус вищої духовної цінності. На відміну від загальних духовних цінностей, об'єктна сторона безпеки несе в собі предметну цінність у якості економічної, політичної, і соціальної значимості і сприймається суспільством як "норма", що забезпечує "нормальне функціонування і життєдіяльність суспільства [1, с.112].

Ведучим елементом соціокультурного рівня нормативно-ціннісного механізму самоорганізації безпеки виступають соціальні інститути: релігія, мораль, право, освіта та виховання, наука, родина та ін., що, прищеплюючи духовність, забезпечують стабільне функціонування суспільства на підставі визначеної нормативно-ціннісної системи [1, с.114].

Концепція стійкого людського розвитку спрямована на збалансування всіх показників життя — економічних, соціальних, політичних, духовних з умовою непорушності людських пріоритетів. Збалансованість показників стійкого розвитку є головним чинником безпеки суспільства і відбиває рівень його цивілізованості. Ідея стійкого розвитку за переконанням багатьох дослідників, виражає корінні інтереси народу України, служить підставою для формування ідеології стабільності, є основоположним соціально-політичним орієнтиром і відповідає цілям досягнення безпечного стану українського соціуму [1, с. 115].

Якщо в процесі розвитку применшується або навіть істотно ігнорується його духовний компонент, розвиваються матеріально-споживчі елементи, це неминуче призведе до занепаду суспільства. А отже, виховання потрібних для суспільства духовних цінностей є не менш важливою задачею, ніж виробництво матеріальних.

В умовах глобалізації модифікується роль держави. Однією з характерних ознак суспільства стає його залежність. В результаті інформаційної революції змінився масштаб людської діяльності, вперше було створено взаємозалежну світову економіку, для якої характерна велика нестабільність. Соціальна філософія говорить про невизначеність як про базову характеристику сучасного суспільства. Невизначеність створює можливості для впливу та формування необхідних для джерела такого впливу позицій. Сучасність є інформаційною. Інформаційні технології стали детермінованою компонентою соціальної реальності, яка здійснює вагомий вплив на всі сфери суспільства. Значною небезпекою стає спотворення духовного світу, стандартизація людської поведінки, перетворення засобів на цілі, перетворення людини на об'єкт маніпуляцій [4, с. 156].

За таких умов можливості здійснення інформаційного впливу значно зростають, що при відсутності протидії може мати суттєві наслідки негативного характеру, тобто створити ситуацію небезпеки.

При наявності системи ефективного управління суспільною свідомістю в межах демократичного розвитку держава гарантовано реалізує програму соціальної безпеки. Таке управління свідомістю з боку держави може викликати занепокоєння загрозою встановлення тоталітарного режиму. Але інформаційний вплив є константою розвитку будь-якого суспільства. Якщо держава не буде мати ефективних важелів впливу, цю роль візьме на себе інший соціальний інститут, або ще гірше – інша держава. В такому випадку негативний результат буде більшим, а подолання зовнішнього впливу - важчим.

Процес виховання здатен сформувати в кожному індивіді – члені соціуму такі важливі для соціальної безпеки духовні цінності як толерантність, патріотизм, повага до влади, екологічна та юридична культура, морально-етичні цінності в економіці та політиці. А значить, виховання маже гарантувати державі соціальну стабільність.

Отже, зараз актуальною є необхідність вирішення проблеми створення інформаційно-виховної системи виховання індивіда та виявлення методів та детермінант впливу, які б могли забезпечити адаптацію та життєдіяльність людини в соціумі і відповідно сформувати систему державної безпеки країни.

Таким чином, для формування системи соціальної безпеки держава має взяти на себе регулюючу функцію щодо інформаційного впливу на своїх громадян. І одним зі шляхів реалізації даної ролі і є процес виховання.

Виховання є процесом донесення інформації певного змісту, процесом формування особистості кожного індивіда, а отже і суспільної свідомості в цілому. Саме виховання та освіта є одними з найвагоміших важелів впливу, запорукою результату. Таким результатом може бути гармонійна особистість, що адекватно вписується в рамки соціуму, поважає закон та права інших, здатна робити вибір на користь моралі та протистояти негативному інформаційному впливові, який, як не буде ефективно працювати державна система соціальної безпеки, в будь-якому разі буде присутній в соціальних відносинах.

Соціальні відносини включають в себе сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, головними чинниками яких є свідомість, діяльність і спілкування, де освіта, оволодіння технікою, культурний рівень сприяють розвитку особистості.

Різноманітні види матеріальної та духовної діяльності людини реалізуються у суспільстві як реальному середовищі. Вони обумовлені принциповою зміною економічних, політичних, соціальних і духовних передумов. Процеси духовного розвитку людини і середовища взаємозумовлені, взаємопов'язані і взаємозалежні. Сучасна людина живе не ізольовано, а в певному соціальному середовищі (соціумі), яке виступає значним чинником формування духовності особистості, входження її у світ осмислення себе, діяльності, спілкування. У зв'язку з цим наголошується, що сучасна глобальна трансформація суспільства все більше залежить від духовної сфери, її дієвості. У сучасному інформаційному суспільстві наука, знання, культурні цінності стають головним показником особистісного удосконалення, а також різних аспектів матеріального і духовного виробництва. Соціальний статус особистості при цьому визначається рівнем її інформованості.

Тільки завдяки духовності людина можна увійти у світ широкого діапазону цінностей. Цінності при цьому характеризуються не їхніми властивостями самими по собі, а їх залученням до сфери людської життєдіяльності, інтересів і потреб, соціальних відносин. Критерії і способи оцінки цієї значимості виражені в моральних принципах, нормах, ідеалах, установках, цілях тощо. Цінності є своєрідним орієнтиром у формуванні світогляду, духовного світу особистості, а устремління володіти ними – найважливішою умовою набуття, особливо молоді людиною, необхідного життєвого досвіду в процесі соціалізації [3].

Підкреслимо роль виховання, оскільки завдяки йому особистість здатна проявляти розуміння і самовияв, розвивати аналітичні здібності, здатність експериментувати і робити логічні висновки. Подолання браку духовності, котрий має місце у сучасному житті, можливо через виховання. Виховання має стимулювати ініціативу, самостійність і відповідальність.

Одним з потужних проявів виховання є освіта. Освіта – це відносно самостійна система, завданням якої є формування у членів суспільства потреби оволодіння певними знаннями, моральними цінностями, уміннями, навичками,

нормами поведінки. Освіта забезпечує системність, цілеспрямованість, наукову обумовленість і обґрунтованість у формуванні духовності.

Освіта, найчутливіший суспільний феномен, незаперечно виступає основою інтелектуального, духовного, соціального й економічного розвитку суспільства і держави. Від якості освіти залежить, з якими знаннями, світоглядом і громадянськими принципами увійде до інформаційного суспільства молоде покоління.

Важливим є гуманний контекст, який сприятиме діалогу культур, розширенню комунікації, формуванню вихователя й учителя насамперед як особистості. Таким чином освіта повинна мати широкий, загальний характер і бути тісно пов'язаною зі світовою культурою. Система ж освіти повинна стати обґрунтованою, усвідомленою як сфера буття й формування людини. Сучасна освіта має базуватися на засадах майбутнього антропогенного соціокультурного середовища. Її завданням є формування особистості, яка зможе вижити в умовах соціокультурної невизначеності. Тому важливі не самі знання, а їх завдання в новій конфігурації, з новими акцентами й новими цілями.

Важливим, найпершим, домінуючим середовищем виховання є сім'я. Сім'я як суспільна інституція виконує свою особливу і важливу функцію у формуванні духовності особистості: здійснює первинну її соціалізацію, забезпечує дотримання й трансляцію традицій в усіх їх видозмінах, відіграє важливу роль, зокрема, у формуванні ціннісної, моральної та екологічної культури.

Сім'я є невід'ємним атрибутом життєдіяльності суспільства. Сім'я впливає на відносини в суспільстві, на характер усіх процесів суспільного життя. Сім'ї належить щонайперша роль у системі утвердження національних та загальнолюдських цінностей. Характерна особливість виховного впливу сім'ї на дітей – його стійкість. Найактивніший вплив сім'я здійснює на розвиток духовної культури, на соціальну спрямованість особистості, мотиви її поведінки. Труднощі сучасного сімейного життя можна розглядати не як кризу інституту сім'ї, а швидше як наявність кризових явищ у самому суспільному житті. Як первинна соціальна група сім'я віддзеркалює сучасний стан суспільства і прогнозує його майбутнє. Культура сім'ї залежить, з одного боку, від якості культури суспільства, в якому дана сім'я знаходиться, а з іншого - від рівня індивідуальної культури всіх її членів. Моральні відносини в сім'ї виступають цілісним духовно-культурним світом, що є надзвичайно актуальним у формуванні духовності [3].

Таким чином, що здійснивши аналіз взаємодії освітньо-виховних чинників і соціальних інституцій щодо формування духовності особистості, можна зробити наступні висновки: виховання – це один із засобів забезпечення духовності індивіда. Саме від процесу виховання залежить якість інформації, що буде поступати у свідомість індивіда, а отже і суспільства, які саме пріоритети та цінності будуть формуватись. Виховання здатне забезпечити:

- формування авторитетів та їх репутації у суспільстві;
- укріплення ціннісних орієнтацій і традицій суспільства;

- уникнення соціальних протиріч шляхом формування толерантності та об'єктивності поглядів;
 - консолідацію суспільства;
 - підтримку діяльності уряду та державних установ.
1. Важливим підґрунтям стабільності соціальної сфери є стан духовності суспільства та кожного його члена.
 2. Маючи креативно-базовий характер, духовність як здатність до творення культури та самотворення постійно залишається надзвичайно актуальною для будь-якого типу суспільства на конкретно-історичному етапі його розвитку.
 3. Особлива роль у функціонуванні сучасного соціального середовища належить інформаційно-виховним процесам, що виступають фундаментальним підґрунтям формування свободи особистості й її входу до інформаційного світового простору.
 4. Тільки у комплексному поєднанні цінностей особистості й суспільства можливе формування духовності.
 5. Освіта та виховання у сучасному трансформаційному суспільстві виступають основою інтелектуального, духовного, соціального й культурного розвитку особистості. На сучасному етапі розвитку української державності все більш актуальним стає питання не просто навчання, а формування творчої, діяльної особистості, здатної до самовдосконалення і самореалізації.
 6. Сім'я як активний, природний і стійкий елемент суспільства у питаннях формування духовності, виступає активним посередником в узгодженні інтересів особистості й суспільства. Саме в сім'ї найперше моральні відносини виступають цілісним духовно-культурним світом людини, здійснюючи її первинну соціалізацію.
 7. Такі виховні чинники, як соціальне середовище, цінності, освіта, сім'я тощо, виступають потужним мобілізаційним механізмом формування духовності особистості в період трансформаційних змін.
 8. Держава як соціальний інститут має виконувати функцію контролю за тими факторами, які негативним чином впливають на феномен духовності у суспільстві.

Робимо висновок, що держава за допомогою соціальних програм, спрямованих на виховання певних духовних цінностей, сприяє підтримці соціальної стабільності, а також забезпечує і власну безпеку (тобто безпеку держави), і безпеку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горлинский В.В. Аксиологический дискурс безопасности как социального феномена // Практична філософія. – 2004. - №2. – С. 108-116.
2. Ільчук Л.І. Соціальна безпека – безпека людини, суспільства і держави // Актуальні проблеми економіки. – 2003. - №5. – С. 65-67.
3. Корецька А.І. Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві. – Автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. н. // www.nbu.gov.ua

4. ЗЛеонтъева Л.Є. Інформаційно-психологічний вплив у системі державної безпеки // Нова Парадигма. – 2005. - №50. – С. 154-160.

Сухорукова А.В. Воспитание духовности как составляющая системы социальной безопасности.

Статья посвящена проблематике социального развития в контексте рассмотрения процесса воспитания как одного из средств формирования духовности личности и общества, которая в свою очередь является залогом эффективности функционирования системы социальной безопасности. Делается вывод, что государство с помощью социальных программ, направленных на воспитание определенных духовных ценностей, оказывает содействие социальной стабильности, а также обеспечивает и собственную безопасность (т.е. безопасность государства), и безопасность общества.

Sukhorukova A. Education of spirituality as a component of system of social safety.

The article is devoted to a problematic of social development in a context of consideration of process of education as one of means of formation of spirituality of the person and society which in turn is the mortgage of efficiency of functioning of system of social safety. The conclusion is done, that the state by means of the social programs directed on education of certain cultural wealth, assists social stability, and also provides own safety (i.e. safety of the state), and safety of a society. Keywords: spirituality, education, social safety.

УДК 378; 371

Тімець О.В.

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ДО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Сучасна освіта вимагає високого рівня професійності від учителів. Саме компетентнісний підхід до фахового становлення вчителів географії покликаний озброїти їх міцними теоретичними знаннями, інтелектуальним розвитком й професійною спрямованістю.

Актуальність дослідження. В державних документах: Національній доктрині розвитку освіти, Державній цільовій комплексній програмі „Вчитель”, в Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту” зазначається на перспективах розвитку сучасної освіти для гуманізації та демократизації українського суспільства. Розв’язання цих питань забезпечується високим професіоналізмом вчителя, важливою особливістю якого є здатність до інтеграції загальноосвітніх, спеціальних, психолого-педагогічних, дидактичних